

Manex Goihenetxeren oroitzapenetan

Pruden Gartzia Isasti

Euskaltzain urgazlea eta UEUko Historia sailekoa

Manex Goihenetxek ohorezko toki bat du euskal historialarien artean. Batetik Udako Euskal Unibertsitatearen (UEU) sortzaileetarikoa izateaz gain, Historia saileko kide kementsua izan zen, hartara Historialaritza akademiko-unibertsitarioaren eta euskararen arteko zubiak eraikitzen berebiziko papera jokatu. Bestalde, euskaltzale ezagun eta militantea izan zen, besteak beste, Seaskako sorreran eta garapenean parte erabakigarria hartuz. Artikulu honetan haren historialari-lanak iruzkintzen dira, euskal historiografian kokatuz, bereziki hiru ildo hauetan: ikuspegi nazionalean, hizkuntzaren hautuan eta komunitate akademiko-unibertsitarioarekin izandako harremanean. Eranskin gisa haren bibliografia akademiko osoa eskaintzen da.

GAKO-HITZAK: Euskal Herria · Historia · Intelektualak.

Manex Goihenetxe occupies a place of honor among the Basque historians. On the one hand he was one of the founders of UEU, and also an active member of its department of history, so he contributed to the building of bridges between the academic-university History and the Basque language. On the other hand, he was well known as a militant Basque expert, who took part in the rise and development of Seaska. In this article it is shown how his releases as an historian fit in the framework of the Basque historiography, mainly in these three axes: the point of view of a nation, the linguistic choice and the feedback with the academic-university community. As an annex, all his academic bibliography can be consulted.

KEY WORDS: Euskalherria · History · Intellectuals.

Jasotze-data: 2009-12-14. *Onartze-data:* 2009-12-30.

Bost urte pasatu dira Manex Goihenetxe hil zenetik, baina haren oroitzapena ez zait joan gogotik. Lerro hauen bitartez haren oroimenari omenaldi txiki bat egin nahi nioke, eta era berean zuei azaldu zer den hark guri utzi ziguna eta zergatik den garrantzitsua oraingoz ere haren oroitzapenari erreparatzea¹.

Manex hil eta urtebetera Joseba Agirreazkuenagak idatzi zidan, azalduz haren omenezko liburu bat egiteko asmoa zuela eta nire laguntza eskatzen zuela; konkretuki, Manexen bibliografia akademikoa egiteko agindua eman zidan. Berehala hasi nintzen lanean, Manexen ikasle eta lagun handia izan zen Peio Etxeberri-Ainxarti laguntza eskatuz. Lana ez zen oso zaila suertatu: Manexek berak egin zuen bere lan akademikoen zerrenda bat, haren ordenagailuan atzeman zutena; Peiok zerrenda hura igorri eta ni haren gainean hasi nintzen lanean; horrelako kasuetan ohikoa izaten denari segituz, datuak banan-banan egiaztatzeari ekin nion eta, era berean, falta ziren/zitezkeen datuak bilatzeari. Handik lau hilabetera lana bukatua zegoen: beti gertatzen den bezala, lan batzuk falta ziren eta beste pare bat egiaztatzea ezinezkoa egin zitzaidan: ziur aski argia ikusi gabe nonbait agortu ziren noizbaiteko artikulua, garrantzi handirik ez zutenak, edonola ere. Zerrenda txukundu, hitzaurretxo bat idatzi eta Peiori eta Josebari igorri nien, lehenak haren berri izan zezan, bere laguntzagatik eskerrak emanaz; bigarrenak argitara zezan. Baina berehala, eta niretzat guztiz modu ustegabea, jaso nuen Joseba Agirreazkuenagaren erantzun etsigarria:

Pruden: lasai hartu. Egia esateko, ez dut arrakastarik izan. Lan gutxi iritsi dira eta hortxe nabil berriak lortu guran, liburu txukuna egiteko. Iparraldetik, J.L. Davantek zerbait idatzi dit eta artikulua bakana. Zure inguruan, artikuluren bat argitaratzear baten batek balu, onartuko nuke. Dena dela, argitaratu egingo dugu. Martxoko bileran, eskuartearen dudan guztia aurkeztu nahi nuke eta Vasconia aldizkariako hurrengo alean argitaratu.

Eskerrik asko zure laguntza eta partaidetzagatik.

Joseba²

Beste hiru urte pasatu dira ordutik, baina Josebaren asmo kartsu horrek oraindik ez du argirik ikusi. Eta gaur egun ere, horretan gaude: Joseba ia-ia bakarrik utzi dugu Manexi dedikatu nahi izan zion omenezko liburuan³.

Egia esan, ez dirudi *Vasconia* aldizkaria ere azken urte hauetan bere momenturik gozoenean bizi denik⁴, ezta, bide batez esanda, Eusko Ikaskuntzaren Historia saila ere. Historia akademikoa bera ere apalaldi luze eta iraunkor batean sartuta dago mundu osoan, tarteka-tarteka baina errepikakortasun nabarmen batez handik eta hemendik behin eta berriro entzuten dugun bezala. Ez, benetan ez gaude eztatiko aro batean, Historia akademikoa krisialdi luze batean sartuta baitago aspalditik, hemen eta kanpoan.

1. UEUko Historia sailak antolatutako Historialari Euskaldunen V. Jardunaldietan irakurritako txostena, Gasteiz, 2009ko abenduaren 13an.

2. Joseba Agirreazkuenagaren komunikazio pertsonala, 2006ko otsailaren 9a.

3. Bibliografia hori artikulua honen eranskin gisa gehitu da.

4. Azken zenbakia, 35.a, 2006an atera zen; geroztik ez da beste zenbakirik argitaratu.

Halaber, Manexen liburuaren kasuan kontuan hartu behar da berau hil zelarik burutu gabe zeukala bere bizitzako lanik garrantzitsuenak: Euskal Herriko Historia orokor bat, hainbat tomotan argitaratu behar zena. Lehena 1998an agerturik, laugarrena 2002an argitaratu zen eta hil zen unean franko aurretua zeukan bosgarrena, XIX. mendea tratatu behar zuena (1804-1914)⁵; badirudi haren Iparraldeko lagunek lehentasuna eman ziotela bosgarren tomo horretarako falta ziren kapituluak osatzeari, horretarako zenbait historialariren laguntza eskatuz. Hurrengo urtean atera zen, hots, 2005ean⁶. Neurri batean esan dezakegu, nolabait, tomo horrek bete zuela Manexen oroitzapenezko liburu baten lekua eta, hartara, proiektu horretan erabili ziren indarrak gero eskas izan zirela Agirreazkuenagaren proiektuari ekiteko.

Eta horrela, ia-ia konturatu gabe Iparralde eta Hegoaldearen arteko zatiketaren arazora heldu gara berriz ere, ia-ia ustekabeen. Zeren Iparraldean, nola edo hala, lortu zuten haren omenezko liburu bat argitaratzea, formalki horrelakoa ez bada ere; baina Hegoaldean saioak porrot egin zuen. Beraz, berriz ere esan beharko dugu ezinezkoa dela Euskal Herri osoa bere baitan hartuko duen ekimenik burutzea. Ezinezkoa ez dakit, franko zaila bai, kasu honetan ikusi berri dugun bezala.

Eta zer pentsatuko zuen Manexek berak arazo honetaz? Zeren jakina da Manex Goiheren abertzale oso-oso zela, hau da, Euskal Herri osoari begira bizi zen eta bizi nahi zuen ikertzaile eta herritarra. Areago, haren azken urteetako lan nagusia Euskal Herri osorako historia bat idaztea zen. Zer balantze egingo ote zuen berak bost tomoko liburu horretaz, haren garapenez eta ustekabeko bukaeraz?

II

Ez dut lortu aipu hau inon egiaztatzea, baina nire oroimenaren txoko batean gordeta daukat aipagai dugun liburuaren sorreran paper biziki garrantzitsua jokatu zuela Jean-Louis Miatiak, zeina Manexen lagun mina zen eta, tamalez, euskal kulturako eragileen artean hain ohikoa den bezala, bere bizitzako unerik batean denboraldi bat gartzelan pasatu zuen terrorismoarekin zerikusirik izatearen akuzaziopean. Nire oroimenaren arabera, nonbait, gartzelatik atera ondoren Manexekin izandako elkarriketa luze batean lortu omen zuen bera konbentzitzea proiektu horri ekiteko, alegia, Euskal Herri osoaren historia bat, ikuspegi abertzale batetik idatzia baina mota guztietako mito abertzaleetatik libre. Berriz errepikatuko dut, azpimarratzeko: Euskal Herri osoa, ikuspuntu abertzalea, baina abertzaleen mitotatik libre. Hots, historia zinez kritikoa, historialaritzak akademikoaren tradiziozko ohoragarrienari atxikia, baina herriaren zerbitzura pentsatua. Gogoan daukat, gainera, Manexek Euskal Herriko gazteriarri dedikatu nahi ziola lana, beren historia ezagutzeko eta haren jabe eginez herriari zerbitzu handia egingo ziotelakoan. Baina historia kritikoa nahi zuen Manexek, ez mito abertzaleen bilduma bat.

---

5. Dirudienek, hori izango zen azkena.

6. Hau da kolaboratzaile zerrenda: Peio Etxeberri, Peio Etxeberri-Ainxart, Mikel Epaltza, Oscar Alvarez Gila, Jose Maria Goñi Galarraga, Piarres Xarritton, Xabier Itzaina, Battita Larzabal, Emilio Lopez Adan, Jean Haritzelhar, Jean-Louis Davant, Fermin Arkotxa, Claude Larronde eta Jacques Garat.

Eta honekin Manexen izaeraren beste ezaugarri batera heldu gara: abertzalea bai, baina haren abertzaletasuna gizartearen azterketa kritikoa oinarritu nahi zuena, ez ameskeria boluntaristetan. Hori da, ziur aski, historialari bezala egin zuen lana hobekien definitzen duena. Baina geroago itzuliko gara arazo honetara. Orain, ekin diezaigun liburuaren azterketa labur bati.

Liburu sail horrek desafio bati baino gehiagori erantzun nahi lioke, baina hau da, dudarik gabe, nagusia: posible ote da Euskal Herri osoko Historia bakar bat idaztea? Galdera hori, jakina, zentzu teknikoan interpreta daiteke, hala nola historialari espainiar, frantziar edo euskaldunek teknikoki eztabaida dezaketen posible ote den, adibidez, Patagoniaren Historia bat idaztea, zein liratekeen proiektu horren aldeko eta kontrako arrazoiak, mugak, ezaugarriak, eta abar. Eztabaida biziki teknikoa, lasaia eta adiskidetsua izan daiteke, prefosta, Patagoniari buruz ari garen neurrian. Baina ondo baino hobeto dakigu denok arestian aipatu ditugun historialariek ez dutela berdin jokatu Patagoniaren orde Euskal Herriaz ari bagara. Eta hor berehala sentituko dugu gainean, altzairuzko harlauza bat bezala, historialari askoren baieztapen dogmatiko hau: euskal nazioa ez da existitzen, Euskal Herria abertzaleen asmazio hutsa da, beraz, Historia faltsifikatzen ari gara. Eztabaida, bistan da, ez da teknikoa, politikoa baizik, nahiz eta historialari horietako askok berebiziko aiherra erakutsi beren iritzi politikoak zientzia hutsaren inperatibo kategorikoaz mozorrotuta aurkezteko.

Ez da dudarik Manexek sakon sentitu zuela presio hau, baina gai izan zen, inor baino hobeto nire uste apalean, errazkeriaren tentazioari eusteko, hau da, bazekien historialari horiei espainiar edo frantziar nazionalismoa leporatzea ez zela bidea. Norberaren kontzientzia lasaitzen lagun dezake, bidezkoa eta beharrezkoa izan daiteke, baina Manexek bazekien hori ez dela bidea. Zergatik? Besteen akatsen salaketak ez dituelako gure arazoak konpontzen. Euskal Herriaren existentzia, euskal nazioarena nahi baduzue, ez da ebidentzia bat, begi-bistan dagoen oinarritzko datua, hala nola euskara hizkuntza bat eta bakarra dela ia-ia ebidentzetat jo dezakegun. Aitzitik, euskal historian geuk aurkitu eta arrazoitu behar dugun zerbait da. Euskal Herria langintza bat da.

Beraz, Manexen erantzuna ez da problema ukatzea eta kontrarioen inkoherentziak edota gabeziak salatzea. Aitzitik, liburu honetako bost tomoetan behin ere ez dugu aurkituko ez baieztapen abertzale biribilik, ez espainolisten edo frantxi-manten salaketarik. Horren orde, behin eta berriro azpimarratzen ditu langintza horren zailtasunak eta Euskal Herriaren eta haren lurraldeen pluralismoa eta askotarikotasuna. Baina, hala eta guztiz ere, Historia bakar bat idaztea lortzen du, bost tomotan. Hori da bere erantzuna, ez teorikoa, praktikoa baizik.

Tamalez, orain ez dugu astirik geuk, hemen, eztabaida tekniko bati ekiteko, Euskal Herriaren Historia oso bati ekiterakoan ditugun zailtasun teknikoek (asko dira!) buruz jarduteko. Eta horrela, bost tomo horiek irakurtzeko gomendioa eginez, aurrera segituko dugu.

III

Ez dugu eman orain arte liburu horren izenburu osoa bere jatorrizko hizkuntzan. Hauxe da: *Histoire générale du Pays Basque*, Donostia: Elkarlanean, 1998-2005. Bistan denez, jatorrizko hizkuntza frantsesa da. Eta hori, Hegoldekoentzat, oso bitxia da. Ez dugu esan, bada, ikuspuntu abertzalea dela liburuaren giltza nagusietako bat? Areago, euskal gazteriarri eskainia dela? Arazoa oraindik larriagotu egiten da ikusten dugunean frantsesez argitaratu bezain laster, eta Hegoaldean zabaltzeko helburuz, hasi zirela liburu horretako tomoak itzultzen... gaztelaniara⁷. Eta euskara, zer? Areago, denok dakigun bezala, Ipar eta Hegoaren arteko batasunean sinesteko dagoen arrazoi bakarra, berriz diot, bakarra, hizkuntza da, euskara. Euskara gabe ez legoke inongo arrazoirik zazpi euskal herrien batasunean sinesteko, bat bera ere ez. Horixe da nire uste apala, baina uste dut uste komuna dela eta ez dela beharrezkoa horren aldeko arrazoi handirik ematea, begi bistakoa baita denontzat. Beraz, nola esplikatzen da hizkuntza-hautu xeble hori?

Frantsesaren kasuan arazoia esplikatzea oso erraza da. Jakina denez Iparraldea bisitatzen duen edonorentzat, eta azken inkesta soziolinguistikoek baieztatu duten bezala, gaur egun Iparraldeko gazteriak ez daki euskaraz: ditugun datuen arabera, 2001ean Iparraldean 3.495 gazte euskaldun zeuden (gazteriarren % 12,2)⁸. Beraz, mota horretako liburu bat, hau da, publiko zabala eta gaztea nahi duen liburu bat, ez teknikoegia baina bai oinarrizko ezagutza batzuk eskatzen dituen liburu bat, entretenimendukoa ez den liburu bat hain juxtu ere, Iparraldean euskaraz idaztea, irakurleak ez izateko apustu bat egitea da. Hots, Iparraldean Historiako liburuak euskaraz idaztea norbere burua inpotentziara eta isiltasunera kondenatzea da. Tristeia izan daiteke, baina hala da. Beraz, liburuaren oinarrizko asmo politikoa da haren hizkuntza-hautua esplikatzen duena, termino honetan formulatuta: gure ideiak zabaltzeko, irakurleak izateko, ezinbestekoa da frantsesez idaztea. Paradoxikoa bada ere, nire ustez abertzaletasunak eraman zuen Manex lan hori, zehatz-mehatz hori, frantsesez idaztera. Zailagoa da, aldiz, ulertzea zergatik hautatu zen gaztelania Hegoaldean zabaltzeko hizkuntza gisa. Euskal Autonomia Erkidegoari dagokionez, behintzat, argi dago, teorian behintzat, 1979ko autonomia-estatutua indarrean jarri zenetik, Eusko Jaurlaritzaren menpeko hezkuntza-sistemari esker, zati handi-handi batean nahikoa gaitasun lortu duela mota horretako Historiako liburu, dibulгатibo baina era berean exigente bat irakurri ahal izateko, eta euskaraz irakurri ahal izateko, gaztelaniaz bezain erraz. Datu pare bat emango dugu: Hegoaldean 146.772 gazte euskaldun daude, alegia, EAeko gazteriarren % 49,3 eta Nafarroakoaren % 16,4⁹. Kontuan har dezagun, gainera, printzipioz mota horretako liburuak irakurtzen hasten direnak ikaslerik onenak izandakoak direla, hots, kultura-kezka nabarmenak dituztenak eta, beraz, kalifikazio aski onak ateratzen dituztenak. Beraz, teorian badugu euskaraz argitaratu ahal izateko oinarri aski zabal bat. Teorian behintzat¹⁰.

---

7. I. eta II. tomoak osorik itzuli ziren; gainera hirurak gaztelaniazko III. tomo bakar batean «sintetizatu» ziren; funtsean frantsesezko III. tomoa da gaztelaniaratu gabeko testu nagusia.

8. Iturria: *Euskararen Datu Basea*

<<http://www.soziolinguistika.org/edb/index.php?erakus=erroa&erro=2>>. Definizioei dagokienez, *gazteak* 15-24 urte artekoak dira; *euskaldunak* euskara «ondo» ulertzen eta «ondo» hitz egiten dutenak.

9. Idem. Herrialdekako batuketak neuk egin ditut.

10. Euskal Herriko gazte euskaldun guztien % 2,3 baino ez dago Iparraldean, hots, 150.267tik 3.495 lagun. Bestalde, EAeko gazteen erdiak (% 49,3) euskaldunak dira. Iturria: *Euskararen Datu Basea*.

Baina ez dirudi Elkar argitaletxeko arduradunek teoria horrekiko fede handirik dutenik. Bi arrazoi egon daitezke, beharbada, hautu horren oinarrian. Lehenengo eta behin, merkatua. Ez daukat daturik, baina badirudi ez nabilela oso erratuta esaten badut gaztelaniazko liburuak euskarazkoak baino gehiago saltzen direla maila guztietan. Historiako liburuak ez dirudi, inondik inora, arau hori hausten duten bakanetakoak direnik, alderantziz, nobela historiko erraz eta entretenigarrietatik hasita liburu akademiko konplexuenetara, dibulgazioko lanetan barna, kasu guztietan, beti, euskaraz idaztea salmenta gutxiago izateko aukerak handitzea da. Eta, jakina, Elkar argitaletxe komertzial bat da, ez erakunde publiko bat kulturaren aldeko dirua gastatzea bere aurrekontu arruntaren barruan koka dezakeena. Beraz, asmoa baldin bada argitalpen komertzial bat egitea, publiko zabalari begira, gaztelania hautatzea ia-ia ezinbestekoa da.

Ildo berean, hots, merkatuak agintzen duenari begira, ziur aski gaineratu behar-ko litzateke, handik eta hemendik entzuten ditugun azterketa guztien arabera, gazteek oso liburu gutxi irakurtzen dituztela. Areago, gutxi irakurri baina, ziur aski, gutxiago erosi, mota honetako liburuetan behintzat. Alegia, merkatu nagusia oraindik ere adin batetik goragoko jendearen artean dago, horiek baitira horrelako liburuak erosteko ohitura, eta irakurtzekoa ere hainbat kasutan, dutenak. Eta, jakina ere, erosle/irakurle horiek abertzaleak izan daitezke, baina euskararekiko ezagutza-portzentajeak izugarri jaisten dira gazteagoen aldean. Beraz, erosle eta irakurle potentzialek gaztelaniaz nahiago dituzte horrelako liburuak.

Gorago aipatu dugun bigarren arrazoa erraztasunarekin lotuta legoke. Gordinki esanda: oraindik ere askoz ere errazagoa da liburu tekniko bat, Historiakoa adibidez, frantsesetik gaztelaniara itzultzea, frantsesetik euskarara baino. Errazagoa eta, baita ere, merkeagoa, jakina. Areago, askoz ere errazagoa izango zen Manexentzat berarentzat ere frantsesetik idaztea, euskaraz baino. Uste dut hau faktu hutsa dela, polemikarako bide txikia ematen duena. Beraz, zertarako hartu mila eta bat neke, mila eta bat gastu eta buruhauste euskaraz egiten, irakurlerik ez badago, ezta eroslerik ere, ez Iparrean ez Hegoan?

Galderaren erantzuna abertzaletasunean aurkitu behar da, inon aurkitzekotan. Soilik abertzale direnak, eta oso abertzaleak gainera, dira gai, gaur egun, horrelako baldintza kaskarrei buru eginez Historiako liburuak euskaraz idazteko. Hau da, beharrezkoa da erabaki militante bat.

Zer esan nahi ote dut, bada, Manex abertzale epel bat izan ote zela? Ez, ez da hori iradoki nahi izan dudana. Aitzitik, gorago esan dudana bezala, abertzaletasuna da frantsesaren alderako hautua funtsean espikatzen duena, baina horri gehitu behar diogu behin hautu hori eginik, gainera, erosoena zela baldintza praktikoei dagokienez. Horrek, nire irudiko, Iparralderako balio digu funtsean; Hegoaldean, berriz, funtsezko arazoa itzulpen bat izatean datza. Alegia, tamaina horretako liburu bat Hegoaldean euskaraz argitaratzeko jatorrian euskaraz idatziko duen egilerik aurkitu behar da, bestela oso zaila da¹¹. Baina horretaz uste dut ondoren mintzatuko den Joseba Intxaustik emango digula argitasun gehiago.

---

11. Badago salbuespenik, adibidez, Lur (*Euskal Herriko atlas historikoa* / [zuzendaria, Joseba Agirreazkuenaga; egileak, G. Meaza... (et al.); itzulpen-arduraduna, Josu Zabaleta]. — Euskarazko ed. — Donostia : Lur, 1997, eta *Historia unibertsala* / [zuzendaria, Antonio Rivera; egileak, José Angel Achón... et al. ; itzultzaileak, Miren Arratibel... et al. ; koordinazioa, Josu Zabaleta]— Donostia: Lur,

Bada, gainera, beste eragile bat, oraindik gutxi ikertu duguna: ezagutza akademikoaren beharra, alegia, mundu akademikoan, unibertsitatean, Ipar zein Hegoan, zure lana ezagutua eta ondo baloratua izateko beharra. Horri dedikatuko diogu hurrengo atala.

IV

Topikoa da esatea Euskal Herriak ez duela unibertsitaterik izan duela oso gutxira arte, eta horrek esplikatzen duela gure hainbat arazo, horietako bat, adibidez, historialari abertzaleen mitozaleetasuna eta prestaketa akademiko eskasa. Hori egia den ala ez, ez dut gaur eta hemen eztabaidatuko. Bai, ordea, topiko horrek itzelezko pisua duela gure gainean, hots, Manex bezala beren burua, neurri batean edo bestean, jite batekin edo beste batekin, nolabait historialari eta nolabait abertzale aldarrikatzen duten guztion artean. Adibidez, Manex bera.

Baina arazoa modu gordinago batean esaterik ere badago, adibidez, hauxe da faktua: euskal abertzale izatea oso txarto ikusia dago Frantziako eta Espainiako giro unibertsitari eta akademiko ia-ia guztietan; oso txarto ikusia, ez pittin bat txarto, eta oso txarto ikusia bai lehen, bai orain eta, tamalez ia ziurtasun osoz, bai gero ere.

Hori Espainian eta Frantzian, baina Euskal Herrian? Bada, neuk esango nuke berdin antzera, alegia, gaur egun Espanian *konstituzionalistak* eta Frantzian *errepublikanoak* izenen bidez ezagunak direnak Euskal Herriko unibertsitate eta giro akademikoetan nagusi diren neurrian, euskal abertzaleak oso txarto ikusiak direla, hala nola, adibide erraz bat ipintzearren, musulmanak oso txarto ikusiak diren Estatu Batuetako unibertsitateetan. Jakina, gauzak ez dira izaten zuriak edo beltzak, eta mila eta bat egoera partikular aurki daitezke beti, baina joera orokor bati buruz ari naiz, adibidez, Max Weberrek entsegu entzutetsu batean XX. mendearen hasierako Alemaniak deskribatu zuen egoera batez:

Halabehar hutsa da, beraz, bizitza akademikoa. Ia ezinezko gertatzen da habilitazio posibleari buruz orientabide eske datorren gazteari aholkatzeko erantzukizuna onartzea. *Judua bada, lasciate ogni speranza* erantzun beharko zaio, noski. Baina, kontzientziak, *judua ez bada ere*, galdetu egin beharko zaio: “Zuk uste duzu ozpindu eta usteldu gabe jasan ahal izango duzula urtez urte zure aurretik erdipurdiko bat bestearen ostean pasatzea?”¹²

Max Weberrek, beraz, garrantzi itzela ematen zion halabeharrari (zoriari) pertsona batek unibertsitatean izango zuen ibilbide profesionalean, baina, aldi

---

1999) edo Ibaizabal (*Euskal Herriko historia* / Susana Truchuelo García, Marta Truchuelo García ; [itzultzailea, E3]— Euba: Ibaizabal, 2003) argitaletxeek argitaratu dituzten eskuliburuak, edo Nabarralde elkarteak Antso III. Nagusiari dedikatu zion liburua (*Euskal Herria XI. mendean: Antso III.a Nagusiaren erregealdia (1004-1035)* / Manex Goyhenetche... [et al.] ; euskaratzaileak, Juan Joxe Petrirena, Joxemari Sestorain— Iruñea: Pamiela, 2004), edo Altafayllak atera zuen Tafallako historia elebiduna (*Tafallaren historia* / Jose Mari Espartza Zabalegi ; [itzulpena, Jose Mari Nuñez, “Itzuliz”]— Tafalla: Altafaylla Kultur Elkarte, 2001). Izango da besteren bat ere, baina oro har salbuespenak direla esango nuke, jarraipen garbirik gabeak.

12. Weber, Max: “Zientzia, lanbide bokazio” in *Politika eta Zientzia lanbide*, Bilbo: Klasikoak, 2007, 131.-132. or. (Euskaratzailea Pello Kortabarria) (Jatorrizko argitalpena, 1919). Azpimarra neurea da.

berean, argi eta garbi adierazten zuen bazirela kategoria sozial batzuk besteak baino zailtasun askoz ere handiagoak zituztenak aurrera egiteko eta unibertsitatean lanpostuak eskuratzeko, adibidez, oraintxe ikusi dugun bezala, juduak.

Eta berriz ere esango dut, ez ditut gauzak bere onetik atera nahi, ez dut orain eta hemen eztabaidatu nahi horrelakorik gertatu izan den Euskal Herriko unibertsitateetan azken hamarkadetan, ez, hauxe bakarrik da nire asmoa: seinalatzea euskal abertzaleek presio handi bat sentitu izan dugula gure gainean gure abertzaletasunaren kausaz. Presio hori bi bidetik gutxienez joan izan da: bata, etengabe zalantzan jarri izan dela edozein historialari abertzalaren prestakuntza akademikoa, unibertsalki jakina baita abertzaleak *mito nazionalak* sortzeko, sinesteko eta zabaltzeko daukaten berezko joera irreprimiblea, eta bi, euskaraz idatzitako edozein gauza, berez, maila akademiko eskasekoa eta *mito nazional*ez kutsatua zegoela. Ohar bi horiek unibertsalki jakintzat eman izan dira, hala nola denok dakigun Eguzkia ekialdetik ateratzen dela.

Sentitu ote zuen Manexek presio hori? Zein puntutaraino? Zer ondorio izan zuen horrek bere lanean?

Argi dezadan nire ustez presio hori ez dela halabeharrez ondorio txarrekoa kasu guztietan. Alderantziz, horrek eraman dezake norberaren prestakuntza akademikoa bereziki zorroztera eta mito eta faltsukeria historikoekiko sentiberatasun kritiko berezi bat garatzera. Hori izan zen, nire ustez, funtsean Manexekin gertatu zena. Baina garbi dago, halaber, presio etengabe horrek norberaren joera eta asmoak zorrozki baldintza ditzakeela, adibidez, euskaraz argitaratzera desanimatuz, karrera unibertsitario batek ezinbestekoa baitu mundu unibertsitarioaren onespena, eta onespen hori lortzeko modu bakarra norberaren prestakuntza akademikorekiko zalantza oro uxatzea da, agintari akademikoek irakur dezaketan hizkuntza batean argitaratzera bultzatuz, hots, gaztelaniaz edo frantsesez. Nago hortxe dagoela, neurri batean ere, Manex lan historiko gehienak frantsesez argitaratzera bultzatu zuen arrazoi handienetako bat.

Presio horren kontra, halaber, oso garrantzitsua izan daiteke giro akademiko egoki bat aurkitzea, hots, oinarritzko ikusmolde batzuk partekatzen dituzten lankideak, gure kasuan, historialariak. Esan dezagun garbi: barkadadea oso kaltegarria da edozein lan akademikorentzat; aldiz, departamentu unibertsitario baten oinarria, edo ikerketa-talde baten bultzada, edo antzeko edozein egituratan bermatzea, zinez lagungarria izan daiteke norberaren gaitasunak garatzeko. Tamalez, Manexen kasuan badirudi erraldoi bakarti baten aurrean gaudela; ezaguna denez, Iparraldean ia-ia ez dago egitura unibertsitariorik, eta partikulariki historialaritzan Manex ia-ia bakarrik ibili da beti. Egia da hortxe dugula Eugène Goihenetxe (1915-1989), baina adinaren aldea gora-behera, ez dirudi harreman estua izan zutenik. Hortxe ditugu ere, adibidez, Jean-Louis Davant, Emilio Lopez Adan edo Piarres Xarritton, edo beste hainbat, den-denak aipatzea ezinezkoa delako, guztiek lan historiko baliosak egin dituztenak, baina garbi dago ez direla izan historialari profesionalak eta unibertsitate-mundutik aski urrun egon direla¹³. Halaber, Manexek 1984tik aurrera eskolak eman zituen Paueko Unibertsitateak Baionan duen

---

13. Piarres Xarritton EHUKo irakaslea izan da hainbat urtez, baina Filosofian, ez Historian.

adarrean, baina beldur naiz haren postu hori beti aski marjinala gertatu dela unibertsitatearen egituretan, eta denok dakigu hierarkiak (eskalafioiak) irakasle unibertsitarioen artean jokatzen duen paper erabakigarria.

Beraz, historialariak, beste edozein ikertzailek bezala, giro akademiko bat behar du inguruan bere potentzialtasun guztia garatzeko. Manexen kasuan giro horrek beti zerikusi gutxi izan du unibertsitatearekin, bai Hegoan bai Iparrean. Gai horri arreta apur bat handiagoz heltzeko beharrezko deritzot Manexen bizitzari eta lanei buruzko ohar labur batzuk eskaintzeari, esandako guztia argitutuko dutelakoan.

V

Manex Goihentxe Ezterenzubín (Nafarroa Beherea) jaio zen nekazari-familia batean 1942an¹⁴. Uste dut esaldi hori arretaz irakurtzeak informazio aski ematen duela haren inguru soziologikoaz eta, ondorioz, haren haurtzaro eta gaztaroa gidatuko zuten baldintzez, alegia, inguru guztiz landatar batean jaio zen, familia pobre baten baitan. Ez dira aurrebaldintzarik egokienak karrera intelektual distiratsu bati ekiteko, dudarik gabe. Alderantziz, euskaldun hutsa zen ingurune batean hazirik, eskolan ikasi zuen frantsesa, eta familia pobre bateko semea izatean, eliza zen goiko ikasketei ekiteko praktikan zeukan bide bakarra. Horri ekin zion gazte-txotatik, hasieran eskola katolikoetan eta, laster, seminarioko bidea hartuta, fraide ordenatu zen, Ploermeleko kongregazioan; ziur aski bere inguru sozial guztiak horretara bultzatu zuen¹⁵.

Fraide ordenatzeaz bat (1967) atera zuen Historiako lizentzia Tolosako unibertsitatean (1969) eta irakasle gisa hasi zen lanean ordenaren ikastetxeetan. Beste garai batzuk izan baziren, Azkuerenak adibidez, agian horretan amaituko zen Manexen bizitza, baina 60etako Frantziak laster aukera berriak eskainiko zizkion engaiamendu sozial, politiko eta kulturaletan sakontzeko fraide hark erakusten zuen grinari. Ezen hasiera-hasieratik erakutsi zuen kulturaren euskaltzale gisa eta politikan abertzale legez konpromiso garbiak hartzeko deliberoa: politikari dago-kionez Enbatan sartu zen buru belarri eta, hura debekatua izan zelarrik, EHASen¹⁶

---

14. Hemendik aurrera aipatuko ditudan datu biografiko guztiak hemendik hartuak dira: DAVANT, J.L. *Manex Goihentxe (1942-2004)*, Gasteiz: Eusko Jaurlaritzak, 2006, *Bidegileak* bilduma. Iritziak, jakina, neureak dira.

15. Ploermeleko ordena aukeratzea misterio txiki bat da niretzat; izan ere, ordena berezi bat da, Bretainian jaioa eta, indar nagusiak umeen heziketarako eskolak egitean jartzen bazuen ere, bretoierari garrantzi handia ematen ziona. Ildo horretan argitu behar da Resurreccion Maria Azkuek berak harreman estuak izan zituela ordena horrekin XX. mendearen hasieran, eta haren izaera bretoizalea dela-eta, saiatu zela ordena horren etxe bat zabaltzen Bizkaian. Harreman horiek Jurgi Kintanak ikertu ditu Azkueri dedikatu dion ikerketan: *Intelektuala nazioa eraikitzen: R. M. Azkueren pentsaera eta obra*, Bilbo: Euskaltzaindia: EHU, 2008, 314.-324. or. Ez dakit bretoizaletasun horrek eraginik izan ote zuen Manexen aukeran, baina kontua da berehala ikusten dugula gure ezterenzubitarra sakonki engaiaturik ordena horretan ziren bi ezaugarri nagusietan: umeen heziketan eta, bretoieraren orde, euskararen tertatzea.

16. «**Euskal Herriko Alderdi Sozialista (EHAS)**: Euskal Herriko alderdi politiko ezkeriar abertzalea (1975-1979), Hegoaldeko EAS (Euskal Alderdi Sozialista) eta Iparraldeko HAS (Herriko Alderdi Sozialista) bat egitetik 1975ean sortua [...] Euskal Herri askatu, batu, euskaldun eta sozialista zuen helburu. Hegoaldeko EHASek Eusko Sozialistak (ES) taldearekin batera HASI (Herriko Alderdi Sozialista Iraultzailea) sortu zuen 1977an; Iparraldeko EHAS, berriz, 1979an desegin zen» (*Euskal Hiztegi Entziklopedikoa*, Klaudio Harluxet Fundazioa, 1995).

sortzaileetarikoa izan zen, era berean *Euskaldunak* aldizkarian zuzendaritza-postuetan ibilki; orobat, kulturean *Ikaseko* idazkaria bilakatu (1972) eta UEUren edota Seaskaren sorreretan parte erabakigarria izan zuen. Engaiamendu horiek laster sortu zizkioten tirabirak bere ordenako agintariekin eta, horrela, 1972an ordena uztea erabakitzen du. Hortik aurrera bere bizitza profesionala, batez ere, Seaskan garatzen du, hots, Iparraldeko ikastolen mugimenduan.

Honetan ere esan dezakegu Manexen bizitzak gutxi gorabehera ezaguna den molde bati segitu ziola: fraideen ikastetxeetan hasita, kontzientzia politikoa eta linguistikoa ernatzean fraidegoa utzi eta ikastolen mugimenduan integratu zen, jardun politiko ezkertiarrekin konbinatuz. Ziur aski, bere adineko beste askoren bidea izan da hori. Baina bada askoz ere bakanagoa den ezaugarri bat: bilakaera hori karrera unibertsitario batekin konbinatu zuen: 1984an doktoratzen da Iparraldeko foruei buruzko tesi batekin eta urte berean eskolak ematen hasten da Paueko unibertsitateak Baionan dituen egituretan; handik zortzi urtera, Frantziako sistemari segituz, bigarren tesia egiten du, *Analyse critique de l'historiographie basque du XVIe au XIXe siècle* (1992), liburu gisa hurrengo urtean argitaratu zen izenburu honekin: *Les basques et leur histoire: mythes et réalités* (1993). Ikerketa handi eta garrantzitsu baten aurrean gaude, parametro unibertsitario guztiak zehatz-mehatz betetzen dituen eta Manex historialari gisa argi eta garbi aurkeztu zuena. Eta puntu zehatz honetan, galde dezakegu, zein unibertsitatetan?

Horra gorago aipatu dugun arazoa: Manexen bizitza eta jardun profesional eta akademiko osoa Ipar Euskal Herrian garatzen da, eta han ia-ia ez dago egitura unibertsitariorik. Ez dirudi, bestalde, Paueko unibertsitatearekin zeukan lotura akademikoki oso aberatsa suertatu zitzaionik. Eta Hegoaldean? Pentsatu ote zuen inoiz lanposturen bat eskuratzea EHUen? Lagunak bazituen mugaz honuntza, adibidez, lehenago aipatu dugun Joseba Agirreazkuenaga, eta beste hainbat ere; beraz, harremanak izan zituen, eta onak, baina ez dirudi berak bere burua Iparraldetik kanpo ikusten zuenik. Bestelako kontsiderazioak alde batera utzita, ziur aski neurri batean bere hautua izan zen¹⁷.

Horrek ondorio garbi bat du: Manexen karrera unibertsitaria marjinala suertatu zen bai Iparraldean bai Hegoaldean. Harremanak izan zituen guztietan, baina bere epizentroa Iparraldeko ikastolen mugimenduan egon zen beti, ez unibertsitatean. Badirudi garbi dagoela Manex jakitun zela kontu horretaz eta garrantzi handia ematean ziola, adibidez, eta sarritan entzun dugunez, behin eta berriro bere ikasleei gomendatu ziela ez etsitzeko unibertsitate-ikasketen bide luzean doktoregoa erdietsi arte, hots, kasu egiteko gertakuntza unibertsitario gotor bat eskuratzeari. Baina garbi dago, halaber, bere hautu pertsonalean karrera unibertsitario distiratsu bat egitea bigarren mailan egon zela beti.

Eta hasierara itzuliz: bere bizitza intelektualaren gailurrean obra ambizios bati ekiten dionean, ez da izango ikerketa espezializatu bat, baizik eta goi-dibulgazioko historia nazional bat, argialetxe komertzial batek banatua. Manexentzat, beraz,

---

17. Hitzaldia eman ondoren Joseba Agirreazkuenagak baieztatu dit bere oroitzapenen arabera Manex aurkeztu zela irakasle-lanpostu baterako EHUen, 1986 edo 1987 aldean, hautaketa-prozesuan lehenengo postuan geratu zelarik, baina azken momentuan atzera jo zuela eta ez zuela kontratua sinatu. Hots, EHUen jarduteko aukera izan zuen arren, Iparraldean segitzea hautatu zuen.

herria beti ikerketaren aurretik egon zen, ikerketa unibertsitarioa, tituluak, postuak... herriari zerbitzeko bitarteko bat izan ziren beti. Nire irudiko, hautu kontziente bat izan zen hori.

VI

Ondorio labur batzuk marrazteko ordua da. Hainbat gauza erakutsi zigun Manexek: batetik, Historia akademikoa eta abertzaletasuna uztartzen; bestetik, bai politikan bai kulturari abertzaletasun ireki bati eta euskaltzaletasun pragmatiko bati eusten, bere engaiamendu eta sinesteetan ezertan amore eman gabe; eta hirugarrenik, maila guztietan bere jarduna euskal errealitate gordinari egokitzen, mota guztietako mitoetatik ihes eginez. Finean, euskara biziko bada, abertzaletasunari esker izango da, baina abertzaletasun horrek gizarte errealean txertatu behar du, gizarte horren historia kritikoki aztertuz eta ameskeriak alboratuz.

Nire ustez, nahikoa arrazoi eman dut, gaur eta hemen, Manex Goihenetxeren oroitzapena gure artean bizirik egon dadin luzaro.

ERANSKINA

MANEX GOIHENETXE BIBLIOGRAFIA AKADEMIKOA

Artikuluaren hasieran esan duguna osatuz (ik. 3. oin-oharra), hauek dira bibliografia hau egiteko erabilitako irizpideak:

1. Abiapuntua M. Goihenetxek berak egindako zerrenda bat da. Tamalez esan behar dugu zerrenda hori ez zela osoa (zenbait hutsune zituen), ezta zehatza ere (zenbait erreferentzian). Hau oso normala da: Manex ez zen bereziki arduratu bere lanak zerrendatzen, eta hortik datoz akatsak. Saiatu naiz osatzen eta zehazten, nahiz eta, ziur, izango den oraindik ere akatsen bat.
2. Funtsean bibliografia akademikoa bildu nahi izan dut. Baina, sarritan gertatzen denez, kasu batzuetan ez dago muga garbirik haren lan akademikoen eta bestelakoen artean. Adibidez, hor daude gaztaroan idatzitako liburu militanteak, jite akademiko nabarmena izan arren helburu ez-akademiko (baizik eta politiko) argi batekin onduak; edo gerora (beste zenbait lagunekin) idatzitako gida turistikoak, baita ere jite akademikoa izan arren bestelako helburu batekin idatziak; edo helburu didaktikoz egindako lanak...
3. Aurreko irizpidea beste modu batera ere formula daiteke: kanpo utzi dira egunkarietan (*Euskaldunon Egunkaria, Egin...*) eta informazio orokorreko aldizkarietan (*Enbata, Argia...*) idatzitako artikuluak, eta beste guztia bildu da.
4. Bi multzo egin dira: batetik liburuak, bestetik artikulua akademikoak. Lehenaren bukaeran bideo didaktiko bat paratu da, berez liburua ez den arren.
5. Bi multzo horien barruan ordena kronologikoa segitu da, eta urte bakoitzaren barruan hizkuntzaren arabera ordenatu dira artikuluak, lehenengo euskarazkoak, gero frantsesezkoak eta bukaeran gaztelaniazkoak.
6. Zenbait kasutan ez da erraza jakitea jatorrizkoa euskarazkoa den edo gaztelaniazkoa; badirudi Hegoaldeko zenbait argitaldarik (adibidez, Lur) berariaz eskatzen ziotela artikuluak gaztelaniaz (edo frantsesez) idaztea, gero beraiek euskaratzeko. Hortik ote dator Manexek inoiz edo beste aipatu izana bere euskara zela «pobrea eta Iparraldekoa»? Baieztapen zinez harrigarria haren euskarazko hitzaldiren bat entzun zuen edonorentzat, baina niri hitzez hitz egina, euskarazko lan bat eskatu nion batean.

Besterik gabe, horra bi zerrendak. Egileak biziki eskertuko du edozein akatsen edo hutsuneren berri ematea.

Liburuak eta antzekoak

L'oppression culturelle française en Pays Basque Nord, Donostia: Elkar, 1974.

Histoire de la colonisation française au Pays Basque: les origines du problème basque, Bayonne: Elkar, 1975.

Pays Basque Nord: un peuple colonisé, 2e ed. corr. et augm., Baiona: Elkar, 1979.

L'Apport d'Eskualzaleen Biltzarra dans la construction du champ culturel basque. I. Les origines sociales et historiques d'Eskualzaleen Biltzarra: (1893 - 1913), Bayonne, 1984 [Atarian: Travail entrepris dans le cadre d'un contrat de recherche entre le Ministère de la Culture et l'Institut Universitaire de Recherche Scientifique de l'Université de Pau et des Pays de l'Adour][Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekan kontsultagai] [Ikus 1985eko eta 1993ko artikuluak].

For et coutumes de Basse Navarre: Édition critique du For moderne du Royaume de Navarre (basse Navarre) 1511-1645, Baiona: Elkar, 1985 [Ondoko liburuaren faksimilea eta frantsesezko bertsioa barne: *Los Fors et Costumas deu Royaume de Navarre, Deca ports avec l'Estil et Aranzel deu dit Royaume*. — A Orthez : par Jacques Rouyer ..., 1645].

Bayonne: guide historique, Donostia: Elkar, 1986.

Lapurdi historian, Donostia: Elkar, 1987.

Le Guide du Pays basque, Lyon: La Manufacture, 1989.

Le Guide du Pays basque, 2e éd. rev. et actualisée, Besançon: La Manufacture, 1991.

Le Guide du Pays Basque, 3e éd. rev. et act., Besançon: La Manufacture, 1995.

Analyse critique de l'historiographie basque du XVIe au XIXe siècle [doktorego-tesia, Christian Desplat-en zuzendaritzapean], Paue, 1992 [Sancho el Sabio Fundazioan kontsultagai] [Ikus 1993ko liburua]

Les basques et leur histoire: mythes et réalités, Baiona: Elkar, 1993.

Histoire d'Anglet: des origines à nos jours, Baiona: Elkar, 1997.

Histoire d'Anglet: des origines à nos jours, 2e éd., Donostia: Elkarlanean, 2003.

Ephémères. Côte basque [Argazki-liburua. Egilea: Eric Chauché; testuak: Manex Goihenetxe eta Jean Filho] Bayonne: UMEA, 1998.

Pays Basque: Basse-Navarre, Labourd, Soule, Bayonne, Biarritz, Mauléon, Saint-Jean-Pied-de-Port, Saint-Palais, Tardets, Tournai, Belgique: Renaissance du Livre, 1998.

Histoire générale du Pays Basque, Donostia: Elkarlanean, 1998-2005.

T. I. *Préhistoire, Époque Romanine, Moyen Âge*, 1998.

T. II. *Evolution politique et institutionnelle du XVIe au XVIIIe siècle*, 1999.

T. III. *Evolution économique et sociale du XVIe au XVIIIe siècle*, 2001.

T. IV. *La révolution de 1789*, 2002.

T.V. *Le XIXe siècle: 1804-1914*, 2005 [1e partie: *Chapitre achevés par Manex Goyhenetche* (15.-156. or.); 2e partie: *Mélanges offerts à Manex Goyhenetche* (159.-336. or.)]

Historia general del País Vasco, Donostia: Tarttalo, 1999-2005.

T. I. *Prehistoria, Epoca romana, Edad Media*, 1999.

T. II. *Evolución política e institucional entre los siglos XVI y XVIII*, 2000.

T. III. *A las puertas de la sociedad moderna*, 2005 [Quinta parte: *Trabajos ofrecidos a Manex Goyhenetche* (409.-493. or.)]

Eneko Aritza: Orreagako Guda [baliabide elektronikoa] [Albaro Aragon eta Erlantz Urtasunekin batera], [S.I.]: Mairu Ikastegi Herritarra, 2003.

Artikulu akademikoak

1982

“Herri-Biltzarrearen ibilerapena edo funtzionamendua: Uztaritzeko herria XVIII. mendean”. In *Historia eta gizarte-zientzien urtekaria* (UEU, Historia saila), I (1982), 33-50.

“Le fonctionnement des institutions municipales à Ustaritz au XVIIIe siècle”. In *Bulletin du Musée Basque*, 97 (1982), 113-132.

1983

“Euskararen erabilpena Naparroako Erreinu XVI-XVIII g. mendeetan”. In *Piarres Lafitte-ri omenaldia = Homenaje a Pierre Lafitte = Hommage à Pierre Lafitte* (Iker bilduma, 2), Bilbo: Euskaltzaindia, 1983, 251-257.

“Euskal Herriko Historia” [Jean Louis Davantekin elkarlanean]. In *Euskadi/Egin* (urtekaria), Hernani: Orain, 1977-1997, 1983ko tomoa, 164-176.

“Economie et société sous l’Ancien Régime à Ustaritz vers le milieu du XVIIIe siècle”. In *Bulletin du Musée Basque*, 100 (1983), 85-108.

1985

“Lapurdiko herri biltzarreen krisialdia XVIII. mendean, Uztaritzeko arazotik abiatuz”. In *Euskal Herriaren historiaz*, I. Tomoa (Donostiako Udako III. Ikastaroak, koordinatzaileak eta edizioaren arduradunak, Joseba Agirreazkuenaga eta Rafael Lopez Atxurra), Bilbo: EHU, 1985, 151-162.

“Les origines sociales et historiques de l’Association Eskualzaleen Biltzarra”. In Pierre Bidart (dir.), *Actes du colloque de Bayonne, Processus sociaux, idéologiques et pratiques culturelles dans la société basque*, Pau: CNRS/ UPPA, 1985, 79-91. [Ikus 1984ko liburu argitaragabea eta 1993ko sarrera]

1986

“Foru Orokorren Berrikuntza eta Estatu hazkundearen zentzu modernua Goi Nafarroan eta Baxenabarren XVI-XVII. mendeetan”. In *Cuadernos de seccion. Derecho* (Eusko Ikaskuntza) 3 (1986), 163-173.

“Zenbait liburuen berri”. In *Cuadernos de seccion. Historia-Geografia* (Eusko Ikaskuntza), 8 (1986), 283-286.

“Idéologies culturelles et espace social en Pays Basque de France à la veille de la première guerre mondiale”. In *La Production sociale des espaces*, Pau: CNRS/UPPA, 1986, 81-89.

1987

“Kristau erreformatzaileen mugimenduaren ildotik Baxenafarroan eta Lapurdin XVI. mendean, aztergai batzuk”.

In *Euskal Herriaren Historiaz*, III. Tomoa: *Kultura eta portaera erlijiosoak: Euskal Herrian historian zehar* (Donostiako Udako V. Ikastaroak, zuzendaria eta edizioaren arduraduna, Rafael Lopez Atxurra), Bilbo: EHU, 1987, 99-115.

In: *Euskadi historiaren aurrean = Euskadi ante la historia*, Bilbo: GITE-IPES, 1987, 79-93.

1988

“Tradition et modernité en Navarre sous le règne de Jean d’Albret”.

In *Euskal Herriko Historiari buruzko Biltzarra = Congreso de Historia de Euskal Herria = Congrès de Histoire d’Euskal Herria = Conference on History of the Basque Country*, II. Tomoa: *Erakundeak, ekonomia eta gizartea (VIII-XV mendeak) = Instituciones, economía y sociedad (siglos VIII-XV)* [II. Euskal Mundu-Biltzarra], Donostia: Txertoa, 1988, 581-590.

In *Euskal Herriko Historiari buruzko Biltzarra = Congreso de Historia de Euskal Herria = Congrès de Histoire d’Euskal Herria = Conference on History of the Basque Country*, II. Tomoa: *Antzina eta Erdi-Aroa = Antigüedad y Edad Media*, [II. Euskal Mundu-Biltzarra], Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, 1988, 351-359.

In Jean Haritxelhar (zuz.), *Hommage au Musée Basque [Bulletin du Musée Basque; Numéro exceptionnel]*, 1989, 133-141

1989

“Etxondoa, familia, ezkontza: emakumearen itxura eta egoera Iparraldean Erregimen Zahar garaian”. In *Emakumea Euskal Herriko historian = La mujer en la historia de Euskal Herria*, Bilbo: GITE-IPES, 1989, 55-57.

“Frantziako Iraultza eta Euskal Herria, kronologiaren harian”. In *Jakin*, 51 (1989), 55-67.

“Goi Nafarroatik Behe Nafarroara”. In *Cuadernos de seccion Historia-Geografia* (Eusko Ikaskuntza), 11 (1989), 33-38. [Nafarroako Konkistaren 475. urteurreneko jardunaldietan irakurritako hitzaldia]

“Iparraldearen Historia politikoa XVI. mendetik orainarte”. In *Herria 2000 Eliza*, 104 (1989), 12-16.

“Les institutions de la monarchie navarraise et la genèse du for moderne de Basse-Navarre”. In *Cuadernos de sección. Derecho* (Eusko Ikaskuntza), 6 (1989), 101-107.

1990

“Réglementation et pratiques sociales communautaires en Pays de Mixe à l’aube des temps modernes”. In *Bulletin du Musée Basque*, 130 (1990), 180-204.

1991

“Euskal Herriko Historiari buruz” [zenbait sarrera]. In *Lur hiztegi entziklopedikoa*, Donostia: Lur, 1991-2001, 10 tomo.

“Les Etats de Navarre en 1789: la crise du foralisme provincialiste”.

In *1789 et les Basques: histoire, langue, littérature* (Colloque de Bayonne, 1989), Bordeaux: Presses Universitaires, 1991, 11-34.

In *Cuadernos de Seccion. Historia-Geografia* (Eusko Ikaskuntza), 22 (1994), 123-146.

“Dominique Garat: un représentant de l’esprit des Lumières en Labourd au XVIIIe siècle”, In *1789 et les Basques: histoire, langue, littérature* (Colloque de Bayonne, 1989), Bordeaux: Presses Universitaires, 1991, 53-61 [Ikus hurrengo sarrera].

“Dominique Garat: Modelo de Ilustracion en Laburdi en el siglo XVIII”. In Xabier Palacios (ed.), *Ilustración y Revolución Francesa en el País Vasco*, Vitoria-Gasteiz: Nazionalismo Konparatuen Ikasketarako Institutua, 1991, 31-40 [Ikus aurreko sarrera].

“Figures historiques”. In *Le Pays de Cize*, Baigorri: Izpegi, 1991, 197-201.

“Euskal Herria-Pais Vasco”. In Roman Reyes (dir.), *Terminologia científico-social: aproximación crítica (anexo)*, Anthropos, Madrid, 1991, 191-192.

1992

“Ipar Euskal Herria XIX. mendeko azken hamarkadetan”. In *Euskera*, 37 (1992-1), 17-29.

“Des frères Garat à Dominique Garat: *Lengoia berri bat*”. In *Cuadernos de Seccion. Historia y Geografia* (Eusko Ikaskuntza), 19 (1992), 97-162.

1993

“A. Abbadiaren nortasunaren atzetik”. In *Elhuyar. Zientzia eta Teknika*, 73-74 (1993), 7-10.

“A. Oihenart eta bere ingurugiroa”. In *Jakin*, 74 (1993), 53-60.

“Ipar Euskal Herriaren eta Frantziako monarkiaren arteko harreman sozio-politikoak Erregimen Zahar Garaian”. In Jokin Apalategi eta Xabier Palacios (argit.), *Poder y democracia. Los nacionalismos en la crisis del Estado de Bienestar*, Gasteiz: Nazionalismo Konparatuen Ikasketarako Institutua, 1993, 100-107.

“Konbentzioko gerrak eta Gipuzkoa = Las Guerras de la Convención y Gipuzkoa”. In *Gipuzkoa duela 200 urte = Hace 200 años en Gipuzkoa*, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia, 1993, 51-67.

“Les Origines sociales et historiques de l’Association Eskualzaleen Biltzarra (1893-1913)”. In *Bulletin du Musée Basque*, 135 (1993), 1-68 [Ikus lan argitaragabeak].

1994

“Iparralde, del Antiguo Régimen al s. XX”. [Ikus euskarazko bertsioa].

In Joseba Agirreazkuenaga (dir.), *Gran atlas histórico del mundo vasco*, Bilbao: Editorial del Pueblo Vasco: El Mundo del País Vasco, 1994, 305-320.

In Joseba Agirreazkuenaga (dir.) *Gran atlas histórico de Euskal Herria*, Donostia: Lur, 1995, 305-320.

“A. d’Oihenart historien: aspects de son profil social, politique, culturel”. In *Oihenarten laugarren mendeurrena = Cuarto centenario de Oihenart = Quatrième centenaire d’Oyhenart* (Euskaltzaindiaren XII. Biltzarra, 1992), Bilbo: Euskaltzaindia, 1994 [Iker bilduma, 8], 497-508.

“Les Basques: un peuple sans histoire ou une histoire sans peuple?”. In Serge Brunet, Claudine Pailhes et Michel Brunet (dirs.), *Pays pyrénéens et pouvoirs centraux XVIe-XXe s. : actes du colloque International organisé à Foix les 1-2-3 Octobre 1993*, Foix: Conseil Général de l’Ariège, 1994, 509-522.

“Deux cas historiographiques des guerres de la Convention: l’évacuation des communes du Labourd et l’exécution de Madeleine Larralde”. In Jean-Baptiste Orpustan (dir.), *La révolution française dans l’histoire et la littérature basque du XIXème siècle : actes du Colloque International de l’URA 1055 du C.N.R.S. (Université Michel de Montaigne - Bordeaux III) tenu à la Faculté Pluridisciplinaire de Bayonne les 28 et 29 juin 1993*, Baigorri: Izpegi, 1994, 163-188.

“De historiae rebus”. In Renaud d’Elissagaray, “Á propos de l’article sur Euskalzaleen Biltzarra”, *Bulletin du Musée Basque*, 137 (1994), 91-102 [Elizagaraireren artikulua eranskin gisa agertua, 102. orrialdean]

1995

“Euskal Herria: Historia, 711-1789 [“Erdi Aroa” eta “Euskal Herria Aro Modernoan: XVI-XVIII. mendeak” atalak]” sarrera; “Lapurdi: Historia” sarrera; “Nafarroa Behe-rea: Historia” sarrera; “Zuberoa: Historia” sarrera. In *Euskal hiztegi entziklopedikoa*, Donostia: Klaudio Harluxet Fundazioa, 1995, 8 tomo.

“La tradition juridique et historiographique en Basse-Navarre et sa traduction nobiliaire au XVIIIe siècle”. In Olivier Guyotjeannin (dir.), *Population et démographie au moyen age : actes du 118e congrès national des sociétés historiques et scientifiques Pau, 25-29 octobre 1993, Section Histoire médiévale et philologie*, Paris: Édition du Comité des Travaux Historiques eta Scientifiques, 1995, 213-222.

1996

“Ipar Euskal Herriko itsas azterlanen historiografia: egoera = La historiografia de los estudios marítimos en el País Vasco Norte: estado de la cuestión”. In *Itsas Memoria, Revista de Estudios marítimos del País Vasco*, 1 (1996), 140-149.

“Institutions, société et noblesse en Pays basque: quelques textes significatifs”. In *Lapurdum*, 1 (1996), 171-189.

1997

“Emaztearen itxura eta egoera Erregimen Zahar garaian: Epistemologiarako ohar batzu”. In *Emakumeak Euskal Herriko historian*, Bilbo: GITE-IPES, 1997, 133-138.

“Iparraldea Errejimen Zaharretik XX. mendera”. In Joseba Agirreazkuena (zuz.), *Euskal Herriko Atlas Historikoa*, Donostia: Lur, 1997, 265-276 [Lur argitaletxeak euskaraturik, ikus gaztelaniazko sarrera].

“Les origines labourdines d’Anglet”. In *Lapurdum*, 2 (1997), 283-292.

“Mémoire et histoire immédiate: quelques remarques d’ordre épistémologique”. In *Oihenart: cuadernos de lengua y literatura* (Eusko Ikaskuntza), 14 (1997), 133-145.

1998

“Garat anaiak”. In Francisco Javier Capistegui (argit.), *Ilustrazioa Euskal Herrian*, Mutilva Baja: Newbook ediciones, 1998, 79-95.

“Antoine d’Abbadie intermédiaire social et culturel du Pays Basque du XIXe siècle?”. In *Antoine d’Abbadie (1897-1997): Congrès International* (Eusko Ikaskuntza, Ezohiko Kongresua, Euskaltzaindia XIV. Biltzarra, Hendaya, Sare 1997), Donostia: Eusko Ikaskuntza; Bilbo: Euskaltzaindia, 1998, 175-208.

“La construction navale en Pays Basque Nord: état de la recherche et portrait chronologique”. In *Itsas Memoria, Revista de Estudios Marítimas del País Vasco*, 2 (1998), 147-168.

“Breve histoire d’une nation”. In Denis Laborde (éd.), *La Question basque*, Paris; Montréal: L’Harmattan, 1998, 103-110.

1999

“Documents inédits sur l’histoire d’Anglet”. In *Lapurdum*, 4 (1999), 287-293.

“Dominique Garat : 1735-1799” [jatorrizkoa euskal eta frantses bertsoia]. In *Euskonews* [aldizkari elektronikoa] 55 (1999 / 11 / 19-26).

2000

“Compte rendu de Pierre-Alain Greciano, *La Ville de Mauléon [?] au début du XVIe siècle*”. In *Lapurdum*, 5 (2000), 391.

“La pêche maritime en Labourud: survol historique”. In *Itsas Memoria, Revista de Estudios Marítimas del País Vasco*, 3 (2000), 153-161.

2001

“Xuri gorriak euskaltzaleen artean Albert Goyenetxeren garaian”. In *Euskera*, 46 (2001-2), 775-780.

“Compte rendu de Anne-Marie Lagarde, *L’univers critique des Basques: une instauration de la symétrie des sexes. Expression sociale et linguistique*, (Thèse inédite, UPPA, 2000)”. In *Lapurdum*, 6 (2001), 421-437.

2003

“Lurraldetasuna eta lurraldeak: zenbait apunte Euskal Herriko historiaren ildotik”. In *Hizkuntza eta lurra = Lengua y territorio*, Getxo: Herria 2000 Eliza, 2003, 197-201.

“Compte rendu de Jurgi Kintana, *Vizcayatik Bizkaira R.M. Azkue Euskaltzaindia sortu aitzin (1988-1919)*”. In *Lapurdum*, 8 (2003), 523-524.

“Pierre Vilar: in memoriam”. In *Lapurdum*, 8 (2003), 525-527.

“Routes et transports commerciaux en Pays Basque Nord: notes d'introduction bibliographique”. *Itsas Memoria, Revista de Estudios Maritimas del Pais Vasco*, 4 (2003), 143-145.

2004

“Euskal Herriko historiaz zer da iragan erreala?”. In *Geronimo de Uztariz*, 19 (2004), 209-213.

“Ipar Euskal Herria Antso Nagusiaren garaian”. In *Euskal Herria XI. mendean : Antso III.a Nagusiaren erregealdia (1004-1035)*, Iruña: Pamiela, 2004, 77-121 [Ikus gaztelaniazko eta frantsesezko bertsioak].

“El País Vasco Norte en la época de Sancho el Mayor”. In *Vasconia en el siglo XI. Reinado de Sancho el Mayor, rey de Pamplona (1004-1035)*, Iruña: Pamiela, 2004, 87-136 [Ikus euskarazko bertsioa].

“Le Pays Basque Nord à l'époque de Sanche le Grand”. In *Euskal Herria au XIe siècle : règne de Sanche III, “Le Grand” (1004-1035)*, Iruña: Pamiela, 2004, 91-139 [Ikus euskarazko bertsioa].

2005

“L'historiographie ecclésiastique dominante du XIXe siècle = Ipar Euskal Herriko historiografia XIX. mendean”. In *Pierre Haristoy. Historia Jardunaldia = Journée d'Histoire*, Donostia: Eusko Ikaskuntza, 2005, 53-58 [Zati bat frantsesez eta beste zati desberdin bat euskaraz].

“Manex Goyhenetche mintzo”. In Manex Goyhenetxe, *Histoire générale du Pays Basque T.V. Le XIXe siècle : 1804-1914*, Donostia: Elkarlanean, 2005, 339-353 [2003-III-17an “Zer dioxu” irratia-saioan esandakoak].

